

יואל בן-נון

הארץ לא נשארה תוהו ובוהו

סדרת 'תוהו ובוהו' (בהפקת ערוץ 1) בהחלט יפה ומרתקת, ערוכה היטב ומושקעת מאד. אבל (לפחות בפרקים הראשונים בסדרה) היא משאירה את הארץ – ואת התנ"ך – ב'תוהו ובוהו' –

המשך הבריאה, "ויאמר א-להים: יהי אור" לא חדר לתוך תפיסת עולמם של יוצרי הסדרה המוכשרים והחכמים כל כך, שהמקרא וחיפוש שורשיו בארץ, כן חשוב להם מאד.

שחר האנושות

"האדם" במקרא הוא שם, שיש בו קדושה, לא מפני שהוא יוצר כלים, ולא מפני שהוא שרד מכל היצורים הקרובים שקדמו לו, ואולי אף רכש מהם כמה 'גנים נִי נְדָרְטִיִּים', ואפילו לא מפני שהוא 'נבון' ('הומו סַ יִינְס'),¹ כפי שזה הוצג בסדרת 'תוהו ובוהו' –

אלא מפני שהמוח האנושי הגדול כולל מוח קדמי מפותח, שרואים אותו היטב בהבדלי הגולגולת בין 'הומו אֶרְקַט ס' וה'נִי נְדָרְטִי', לבין "האדם" –

והמוח הקדמי הגדול מאפשר לנו, כמו ל"אדם" המקראי, גם שליטה עצמית גבוהה, שממנה מתפתחת (עדיין) 'בחירה חופשית-מוסרית', והיא "צלם א-להים", שבאדם.

אבל העיקר המקראי הזה (שרוב בני האדם בזמננו בוודאי מזדהים אתו), לא הוסבר כלל, ולכן נשארו יוצרי האנוש השונים ב'תוהו ובוהו', למרות הממצאים המרתקים.

מן "האדם" אל "הא-להים" –

בראשית העיון ומחשבה, צריך להבין לעומק מהו 'מונותיאיזם', שהתנ"ך הביא לעולם כולו (כפי שהודגש שוב ושוב בפרק השני, 'שחר האמונה') –

התופעות שתוארו בהרחבה, כמו א-ל אחד ויחיד, שחובה לסלק מפניו כל מתחרה, דוגמת פולחן בלעדי לירח ('סין') באר ובחרן – פולחן בלעדי לשמש אצל פרעה חֶן תן במצרים (בתקופת אל-עמרנה), או סילוקם של הדד ובעל, והשארת "א-ל עליון" לבדו, אינם דומים כלל ל'מונותיאיזם' מקראי, גם אם היו צעדים ראשונים בכיוון, כי היו שם פסל ותמונה, בעוד

¹ יש הרבה יצורים נבונים לא פחות מבני אדם – דולפינים למשל.

שלילתם המוחלטת של "פסל וכל תמונה" היא במקרא כולו,² עיקר העיקרים.

המקרא אכן מספר לנו על "מל יצדק מלך שלם ... והוא כהן לא-ל עליון" (בראשית י"ד, יח), וגם על איוב ורעיו, שדיברו על 'א-לוה' אחד, שיש לו כמה שמות (כמו: א-ל, ש-די, עליון), בדומה לאבות בספר בראשית.

אולם 'המונותיאיזם' שבתורה איננו 'א-ל עליון' (וגם לא G-OD); כל אלה היו רק גישושים ראשונים לקראת המהפכה המקראית המכרעת, זו הפותחת ב"בראשית ברא א-להים", שפירושה – 'כל הכוחות כולם', אחד! – והוא, 'האחד' הכולל את כולם, הוא לבדו ברא שמים וארץ, כי כל האלים (=הכוחות)³ אינם אלא אחד.

לא 'בראשית ברא הא-ל' (מי שלא יהיה), אלא "בראשית ברא א-להים!"
"אין עוד מלבדו", לא כי הוא אחד משתלט, אלא כי הוא כולל את כולם –

לכן, לא יכולים להיות שום פסילים, לא תמונות ולא צלמים, שכל אלה אינם מייצגים אלא כוחות מוגדרים, כמו שמש, ירח, או סערת גשמים, בעוד 'כל הכוחות כולם' לא יכול להיות מיוצג בשום תמונה מוגדרת –

יש לו שליחים (=מלאכים, צבא השמים) והוא מדבר עם נביאים, אבל כל האלים (=הכוחות) אינם אלא אחד בלא פסל ותמונה!

שחר האמונה

להלן, כמה דוגמאות (מתוך פרקי הסדרה הראשונים) להשלכות מרחיקות הלכת של הסברת ה'מונותיאיזם המקראי' בדרך לא מדויקת ולא מספקת –

א. חצור הכנענית ("ראש כל הממלכות האלה"; יהושע י"א, א) תפסה מקום חשוב, ופרופ' אמנון בן-תור הראה את מקדשיה, אבל בשידור, העיקר היה חסר – במקדשי חצור (מסוף תקופת הברונזה המאוחרת), בשכבת השרפה וההרס, נמצאה התזה מכוונת של ראשי פסלים, גם כנעניים וגם מצריים.⁴ זו דוגמה נדירה לא רק להתאמה עם הסיפור המקראי על כיבוש חצור בידי בני ישראל, אלא גם לעיקר העיקרים באמונה ובציווי המקראי – "כי הָרַס תְּהַרְסֶם, וְשָׂרַתְשָׁר מִצְבֹּתֵיהֶם" (שמות כ"ג, כד). הדוגמה השנייה בממצא, לניתוח מצבות עם תמונות אלים ואלות (מצריים!), נמצאה בתמנע, ובאותה תקופה – והיא כלל לא הובאה. ברגע, שהמצרים, הכובשים הזרים,

² כולל בפרשיות הקרויות 'ספר הברית' (שמות י"ט עד כ"ד), שנחשב לקדום, גם במחקר.

³ איל = כוח; אלים = כוחות.

⁴ א' בן-תור, קדמוניות 111 (תשנ"ו), עמ' 2-18.

עזבו את תמנע, השחיתו המקומיים – כנראה מדינים – את פרצופי האלים והאלות המצריים,⁵ ושינו כליל את אופיו של המקדש המצרי (תחת 'עמודי שלמה') – השמטת שתי הדוגמאות שנתגלו בממצא הארכיאולוגי למונותיאזם מקראי מובהק, בדיוק בתקופה, שהמקרא מתאר בה את יציאת מצרים, וגם את המפגש של משה ובני ישראל עם יתרו ועם מדיין, יש בה החמצה גדולה, והיא משאירה את הנושא בערפל של 'תוהו ובוהו'.

ב. מסיפורי המבול המסופוטמיים (שלושה!)⁶ נזכר רק הסיפור הכלול ב'גלגמש', והוזכר הדמיון החזק לסיפור שבתורה – 'אֶתְנֶן שְׁתֵּם' (כמו 'תַּרְחִיסִי', הוא נח האכדי) שלחו עורב, סנונית ויונה, לראות אם המים יורדים. גם כאן, העיקר היה חסר – בסיפור המסופוטמי, האלים עבדו קשה בחפירת אפיקי הפרת והחדקל, ולכן יצרו אנשים, שיעבדו במקומם, אבל האנשים עשו רעש גדול, והאלים החליטו על המבול, כי הפריעו להם לישון; אחד האלים גילה ל'נח' את הסוד הנורא. בתורה, א-להים אחד ברא את העולם וגם מנהל אותו, והמבול היה עונש על השחתה מוסרית של חמס, וחטיפת נשים. אפשר היה לצפות גם לדין בשאלה, אם ריבוי הסיפורים משקף ז'אנר אגדי רווח, או שהוא מעיד דווקא על מבול נורא שקרה.

ג. בשידור הרדיו הנלווה (ברשת ב') אמרה אחת המשתתפות, שהמונותיאזם המקראי הוא קנאי, והוא הביא לעולם את 'מלחמות הדת', בעוד הפוליתיאזם (=ריבוי האלילים) היה (כביכול) סובלני. איש לא העיר דבר על ריבוי המלחמות העתיקות בהן 'האל אשור' (ודומיו) 'צועד' לפני המלך הכובש והמנצח.⁷ המלחמות באו מהתרבות העירונית הבבלית, שצמחה במסופוטמיה הפוליתיאיסטית.

שחר האומה

לשיאים של 'תוהו ובוהו' הגיעו יוצרי הסדרה ב'שחר האומה' (הפרק השלישי), כאשר ערכו את הוויכוח בין החוקרים לרצף של דעות סותרות, באופן, שהצופה הסביר יוכל להגיע למסקנה, שכל חוקר מדבר מתוך השקפת עולמו, וכל הפרשנות של הממצאים הרבים שנתגלו, אין בה שום דבר בטוח. כל המשתתפים דיברו בביטחון מוחלט, איש איש מתוך עולמו האידיאולוגי, הדתי או החילוני, אבל בסך הכל נוצר ערפל של 'תוהו'.

⁵ האנציקלופדיה החדשה לחפירות בארץ ישראל, כרך ד' (ירושלים 1992), עמ' 1596.

⁶ ש' שפרה וי' קליין, בימים הרחוקים ההם, תל-אביב 1996.

⁷ מ' כוגן, אסופת כתובות היסטוריות מאשור ובבל, ירושלים תשס"ד.

כבר בפרק הקודם העלימו עורכי הסדרה את הדעה ש'ח יר' (=ע' יר', ולא 'א יר' כמו במבטא התל-אביבי) הם כן "העברים" (ו"ארץ העברים")⁸ של המקרא, דווקא משום, שגם במקרא – כמו בתעודות – 'עברי' איננו כינוי אתני לבני ישראל, אלא מעמד חברתי של חסרי נחלה, שלמשל, עלולים לתת מקלט לעבדים בורחים⁹ – "אברם העברי" (בראשית י"ד) התנהג בדיוק כמו 'ח יר' / ע' יר' במסעו להצלת לוט, ובני ישראל נקראו 'עברים' רק כאשר משלו בהם המצרים או הפלשתים.

במצבת פרעה 'מֶרְנֵן תַּח'י¹⁰ (מראשית ההתיישבות הישראלית בארץ), לא רק נזכר לראשונה השם 'ישראל' ככינוי לציבור של אנשים בכנען, אלא, שהוא ממש מקביל שם לכנען כולה – 'נבזה כנען בכל רע – נשבתה אשקלון, נתפשה גזר, ינועם היתה לאין – ישראל הושם, אין לו זרע'.

פרופ' אמנון בן-תור אכן צוטט בשידור בתמיהתו על ההתעלמות ממצבת 'מֶרְנֵן תַּח', וצולם כראוי בחפירות חצור, אך לא סופר לצופים, מדוע מחריבי חצור יכלו להיות רק הישראלים (כי הם השחיתו גם פסלים כנעניים, וגם פסלים מצריים, כדלעיל) – גם לא הראו לצופים, איך הוכיח בן-תור את צדקת קודמו, פרופ' יגאל ידין, בזיהוי השער בן ששת התאים, כשער מימי שלמה (כי החומה הניגשת לשער היא 'חומת הסוגרים מהמאה ה-10 לפנה"ס), ואיך התכנית של השער בחצור זהה בדיוק לשערי מגידו וגזר, כמפורש במקרא על מפעלי הבנייה של שלמה, ואיך התיאור המקראי קיבל הוכחה יוצאת דופן בחפירות גזר, עוד בימיו של ידין.¹¹

הצופים לא ראו זאת, ורק שמעו שוב ושוב, ש'ישראל' הופיעה רק במאה ה-9 עם הקמת ממלכת ישראל בשומרון, בניגוד מוחלט לא רק ל'סיפור המקראי', אלא גם לממצאי חצור וגזר, ולמצבת 'מֶרְנֵן תַּח'.

פרופ' אדם זרטל (ז"ל) הציג היטב את ממצאיו בבקעת הירדן ובהר עיבל, אבל גם כאן העיקר היה חסר – שוב ושוב נשאלה השאלה אם ההתיישבות הנרחבת בארץ בסוף תקופת 'הברונזה', ובראשית תקופת 'הברזל', באה מבחוץ? או מבפנים? (=מקריסת הערים הכנעניות, שלא הוסבר איך ולמה קרסו). אדם זרטל הוכיח היטב ב'סקר הר מנשה'¹², שההתיישבות החדשה התחילה בבקעת הירדן השוממה, ואחר כך התפשטה בהר המרכזי, כי סירי הבישול הקדומים נתגלו בבקעה ובהר עיבל, והמאחרים יותר נמצאו למשל בשילה, זו העיר הישראלית לא הוזכרה בתכנית, כי החופר שלה (פרופ'

⁸ ראו מאמרי 'העברים וארץ העברים', באתר שלי.

⁹ מתוך מכתבים של מלכי החיתים למלך אגריט; ראו הערה 22 במאמרי הנ"ל.

¹⁰ W. F. Albright, BASOR 78 (1939), pp. 23-30.

¹¹ י' ידין, חצור (ירושלים 1975), עמ' 187-205.

¹² כרך א' (חיפה תשנ"ב), עמ' 42-43; כרך ב' (תשנ"ו), עמ' 55; כרך ד' (תשס"ה), עמ' 65-67.

ישראל פינקלשטיין), כבר לא מזדהה עם ממצאיה,¹³ כמרכז הגדול, בתקופת ההתנחלות הישראלית.

פרופ' זרטל גם הוכיח בממצאי עיבל, שהפולחן הישראלי היה מונותיאיסטי מתחילת הדרך – אין צלמיות! (בניגוד מוחלט לכל אתרי הפולחן האחרים) – אבל לא הוזכרו אתרי 'כף הרגל' מבקעת הירדן, שגם בהם יש ממצא מונותיאיסטי מובהק, תואם גם לחוקי הקרבנות בתורה, וגם לספר דברים – עוד ממצא הפוך לטענות החוקרים, שאמרו שוב ושוב, כאילו ספרים אלה נכתבו בסוף ימי בית ראשון.

ברור לפיכך, מתל חצור, מהר עיבל ומקעת הירדן, שהממצא הארכיאולוגי תואם בהחלט לסיפור המקראי, ורק התיאוריות (מתל-אביב, ומחפירות של אתרים כנעניים) נשארות בשלהן, בלי הסבר.

לא מצאנו איננה הוכחה

פה ושם נרמז, ש'חסרים ממצאים' על יציאת מצרים, על כיבוש יריחו, על יישובים ביהודה ובנגב, והממצאים שנתגלו אינם נותנים תמונה שלמה. ברמה העקרונית, היעדר ממצאים אינו מוכיח שום דבר, בייחוד, אל מול ממצא חיובי משמעותי. רק אחוז זעיר ממה שהיה שרד בשטח. כל ממצא מעורר השתאות, מעצם העובדה ששרד. אבל כלל לא הוזכר, שיש במדבר ממצאים מופלאים, תואמי מקרא – למשל, המוני קברי 'ת מ לי',¹⁴ וממצאיו של פרופ' עמנואל ענתי בהר כרכום,¹⁵ שיש בהם רק בעיה אחת: אי התאמה כרונולוגית – ואולי יש בעיה בתיאוריות של הכרונולוגיה, בקטעים מסוימים?

אל מול הממצאים הברורים והחדים בעמק האלה ('קיאפה')¹⁶ על ממלכה גדולה מימי דוד, בהתאמה ל'סיפור המקראי', הועמדה החפירה הסמוכה בשכבה הכנענית בתל עזקה, אף שהמקרא מתאר בדיוק כך את העימות בין ישראל ויהודה לבין כנענים ופלשתים. גם העובדה, שבאותה תקופה חרבה גם אוגרית וגם הממלכה החיתית תואמת בדיוק את ה'סיפור המקראי' – "הלוא את ישראל העליתי מארץ מצרים, ופלשתיים מפתר, ואָרַם מִקִּיר" (עמוס ט', ז).

לשיא כואב במיוחד הגיעו יוצרי הפרק כאשר הביאו את פרופ' ישראל פינקלשטיין גם לעיר דוד, כדי לחלוק על הממצא הברור של החופרת, ד"ר אילת מזר.¹⁷ פינקלשטיין העלה טענה, שלא ניתן להוכיח, ולא ניתן להפריך

¹³ י' פינקלשטיין, הארכיאולוגיה של תקופת ההתנחלות והשופטים (תל-אביב 1986), עמ' 185-214.

¹⁴ האופייניים לתקופת הביניים של הברונזה, סביב 2000 לפנה"ס.

¹⁵ ע' ענתי, הר כרכום – לאור התגליות החדשות, ירושלים 2001.

¹⁶ י' גרפינקל, ס' גנור, מ' היזל, עקבות דוד המלך בעמק האלה, תל-אביב תשע"ב.

¹⁷ א' מזר, ארמון המלך דוד, ירושלים 2009.

אותה, כאילו היכלו של דוד מסתתר בהר הבית, ורק במאה ה-9 לפנה"ס התפשט לעיר דוד – כל מתחיל יודע ומבין שעיר קדומה צמחה ליד מקור המים שלה, ולכן, עיר דוד, כמו "שֶׁלֶם" הכנענית לפנייה, נוסדה בצמוד לגיחון, אבל ע בדות לא יפריעו להשקפת עולם ברורה – לא ממצאי אמנון בן-תור, לא ממצאי אדם זֶרטל, לא ממצאי אֵילת מזר, ולא ממצאי יוסף גרפינקל – כל אלה ועוד לא יעצרו את הכריזמה היפה והשופעת של ישראל פינקלשטיין –

ישראל, חזור לשילה!

אסור לעשות "תבנית היכל"!

אי אפשר, שלא לומר דבר על השילוב המופרך של מדריך מתנחלים המתלהבים מהמזבח בהר עיבל, והוא עצמו לא מאמין שזה 'מזבח יהושע' (מסיבות שלא הוזכרו); שילוב מופרך עוד יותר היה זה של מכון המקדש עם הרב ישראל אריאל, שהעז לפסל בזהב את כרובי קודש הקודשים לפי פרשנות מוטעית ממדרש מאוחר, כשהוא בעצמו טוען בשידור, שמאז יאשיהו איש לא ראה את הכרובים שנגזזו עם הארון, וכמובן גם בעל המדרש לא ראה אותם! – וכל זה, כאשר הגמרא (מנחות כח ע"ב) אוסרת בפירוש ליצור "תבנית היכל" – האם השילוב הזה נועד להזהיר אותנו מפני הסכנות הפוליטיות של מחקרי זֶרטל, ושל חפירות עיר דוד?

יוצרי הסדרה החליטו להשאיר את הארץ עם הממצא והמקרא ב'תוהו ובוהו', אבל המאמץ המרשים וההשקעה העצומה לא יצליחו למנוע את הופעת האור.